

Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nde Orta Asya Ülkelerinin Konumu ve Önemi

The Position and Importance of Central Asian Countries in the One Belt One Road Project

Dr. Seniha Avcıl [ID 0000-0002-0279-0910](https://orcid.org/0000-0002-0279-0910)

Prof. Dr. Kenan Aydın [ID 0000-0002-0496-5665](https://orcid.org/0000-0002-0496-5665)

Abstract

Since 2013, China has brought the idea of the Land and Sea Silk Road to the agenda. This initiative has been named as a one-generation road project. The word belt constitutes the land route of the project, which includes highways, railways, oil and natural gas pipelines and infrastructure investments. The word road includes the sea routes of the project. As a result of the openness policy adopted by China since the 1980s, it has achieved a rapid growth. The problem of production capacity and surplus that emerged as a result of growth was encountered. This is one of the main reasons for the One Belt One Road Project. This study is a qualitative study. The data of this study were obtained from secondary sources. For this purpose, articles, books, reports, speeches, and similar sources written in the context of the "One Belt One Road" project were searched. In this context, investments made in Central Asian countries were tried to be determined. The collected data is based on the period from 2013 to the present day. The project has a great importance for Central Asian countries. Central Asian countries such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan are rich in natural resources. China is a market for the natural resources of these countries. These countries are also a market for Chinese goods. The project has advantages and disadvantages in terms of Central Asian countries as well as other parties. In this study, the possible political and social consequences of the project, especially the problem of financing and repayment, are evaluated.

1 Giriş

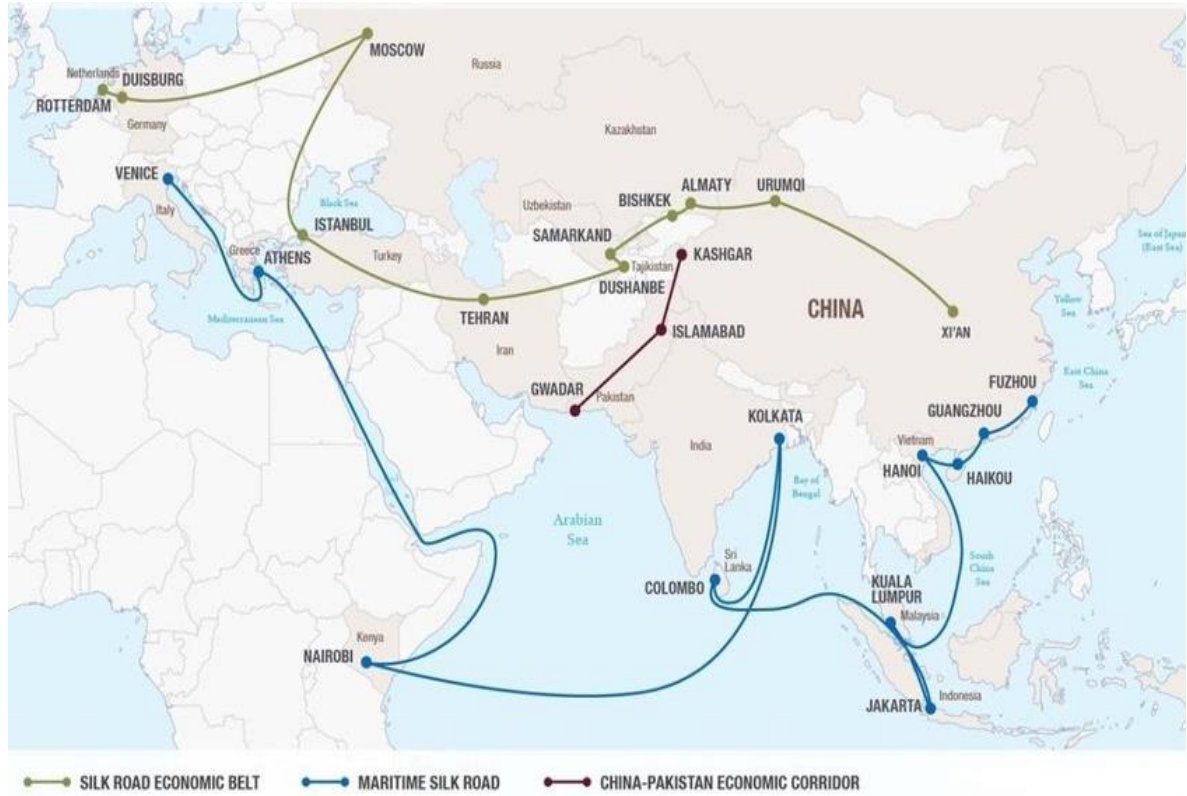
Büyük ve bölgesel güçler, stratejik çıkarları doğrultusunda çeşitli siyasi ve ekonomik projeler aracılığıyla Orta Asya'nın siyasi-ekonomik dokusu ve kalkınması üzerinde bir kontrol kurmaya çalışmaktadırlar. Özellikle, Rusya, Çin ve ABD bu amaçla kendilerine özgü bölgesel bütünleşme modelleri ile bölge üzerinde hâkimiyet kurmak için mücadele etmektedirler. Ayrıca, bu güçler son on yıldır çeşitli bölge dışı bütünleşme projelerini sürekli bir şekilde geliştirmektedirler. Orta Asya için yapılandırılmış bölgesel bütünleşme modellerini öneren ve destekleyen söz konusu güçler günümüzde rekabet halinde olan üç büyük bütünleşme projesini gündeme getirmektedir. Bunlar Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği projesi, Çin'in İpek Yolu Ekonomik Kuşağı projesi ve ABD'nin Yeni İpek Yolu projesidir (Omankulov ve Baba, 2019).

Bu çalışmada söz konusu projelerden Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol Projesi-OBOR" ele alınarak projenin özellikle Orta Asya ülkeleri açısından değerlendirilmesine çalışılacaktır.

İpek Yolu tarihten bugüne doğu ve batı medeniyetleri arasında ticari ve kültürel etkileşimlerin yaşandığı kadim bir yoldur. Adını ipekten alan İpek Yolu, güzergâhında başta ipek olmak üzere her türlü eşyanın transfer ve ticaretinin yapıldığı, insanlar arasında din, ideoloji, düşünce ve kültür alanlarında etkileşimlerin yaşandığı bir yol olmuştur. Antik dönemde birçok ulus İpek Yolu'nu yönetmek için birtakım stratejiler belirlemiştir. Bu uluslardan birisi de şüphesiz ki İpek Yolu'nun başladığı toprakların sahibi Çin ulusudur. Antik dönemde İpek Yolu güzergâhında oluşturulan stratejiler, özellikle Çin'in dış politikasını belirlediği Han ve Tang Hanedanlıkları döneminde oluşturulmuştur. Zaman içerisinde gelişen deniz ticareti sayesinde keşfedilmiş olan yeni pazarların da etkisi ile Antik İpek Yolu eski gücünü ve etkisini yitirmiş, ancak Çin devleti günümüzde de bu kadim yolu canlandırmayı hedeflemektedir (Güleç, 2022).

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, 2013 yılında yaptığı konuşmalarda Kara ve Deniz İpek Yolu projelerinden bahsetmiştir. Her iki projenin de "Kuşak-Yol Girişimi ya da Bir Kuşak Bir Yol" projesi kısaca OBOR olarak adlandırılmasına karar verilmiştir. Kuşak kelimesi projenin karayolları, demir yolları, petrol ve doğalgaz boru hatları ve altyapı yatırımlarını kapsayan Kara güzergâhını oluşturmaktadır. Yol kelimesi ise projenin Deniz yollarını içermektedir. Çin, 1980'li yılların başlarında piyasa ekonomisini benimseyerek dışa açılma yönünde bir strateji belirledi. Cazip bir iş ortamı yaratarak batılı sanayicilerin yatırımlarını buraya yönlendirmesini sağlamıştır. Gelişmiş ülkelerin buraya yönelmeleri, Çin'i dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi haline getirmiştir. Çin, gerçekleştirdiği hızlı büyüme ile büyük bir üretim kapasitesi ve üretim fazlasına sahip oldu. Çin, bu üretim yeteneğinin yurt dışına ulaştırılması sorunu ile karşı karşıya kaldı. Bir Kuşak Bir Yol Projesini ortaya çıkaran temel nedenlerden birisi budur (Tanrıdağlı, 2020).

Çin, bu amaca ulaşabilmek için; OBOR kapsamında Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da önemli yatırımlar gerçekleştirmektedir.

Şekil 1. Bir Kuşak Bir Yol Projesi Güzergâhları Haritası

Bir Kuşak Bir Yol Projesi’nde Orta Asya ülkeleri önemli bir konum ve öneme sahiptirler. Doğal kaynak bakımından zengin olan; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Orta Asya ülkeleri Çin ekonomisi için stratejik bir öneme sahiptirler. Çin bu ülkelerin doğal kaynakları için bir Pazar olduğu gibi bu ülkeler de Çin malları için bir pazardır. Gerek Çin gerekse de projeye taraf olan çok sayıda ülke için çok önemli olan proje büyük fırsatlar yanında önemli riskler de taşımaktadır. Bu çalışmada projenin özellikle Orta Asya ülkeleri açısından avantaj ve dezavantajlar ele alınarak değerlendirilmiştir.

Resmi verilere göre, yeni ekonomi, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler dâhil olmak üzere dünyanın 65'ten fazla ülkesi “Bir Kuşak-Bir Yol” projesinde yer alıyor. “Bir Kuşak-Bir Yol” küresel ekonomik kapasitenin %30'unu, dünya GSYH’ının %55’ini, dünya nüfusunun yaklaşık %70’ini ve dünya küresel enerji kaynaklarının yaklaşık %75’ini kapsamaktadır (Imomnazar, 2018).

Bir Kuşak, Bir Yol” girişimi çerçevesindeki projeleri finanse etmek için Çin, iki temel finansal aracı tanıttı: Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ve 40 milyar ABD doları kaynağa sahip İpek Yolu Fonu (Hongzhou, 2015).

Çin sürdürülebilir bir büyüme için küresel pazarlara daha fazla katılma ve kalıcı olma çabası içerisindedir. Dolayısıyla Çin açısından OBOR Girişimi’nin sağladığı işbirliği ortamı, pazar istikrarının sağlanmasında anahtar rol oynamaktadır. OBOR Girişimi, katılımcı diğer ülkeler açısından ise önemli bir gelişme potansiyeli taşımaktadır. OBOR ülkeleri çoğunlukla Doğu Avrupa ve Asya’nın gelişmekte olan ülkeleridir. Üye ülkeler bağlamında OBOR Girişimi, büyüme ve kalkınma fırsatları sağlamaktadır. OBOR sürecinin başarısı, katılımcı ülkeler açısından “ortak fayda”yı hayata geçirmeye ve entegrasyona bağlıdır. Süreç içinde yapılan/yapılacak ticari ve hukuki mevzuat anlaşmaları, şu an için bir ticari ortaklık olan OBOR Girişimi’nin, politik ortaklığa dönüşmesinin zeminini oluşturabilecektir (Güner, 2018).

2 Orta Asya Ülkelerinin Coğrafi Konumu, Ekonomik ve Demografik Özellikleri ve OBOR Projesi

Orta Asya, Türklerin ata yurdu ve Müslümanlıkla tanıştıktan sonra batıya doğru göçe başladığı bir merkez olmakla beraber, en büyük kıta olan Asya’nın da ortasıdır. Kuzeyinde dünyanın yüzölçümü olarak en büyük ülkesi Rusya’nın, doğusunda dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip Çin’in ve güneyinde de ciddi ekonomik potansiyele sahip Pakistan ve Hindistan’ın yer alması, Orta Asya’nın stratejik önemini arttırmaktadır. Orta Asya tarih boyunca sahip olduğu değerler ve bu değerlerin kazandırdığı özellikler sebebiyle uluslararası sistem içerisinde her zaman en çok dikkat çeken bölgelerden birisi olmuş ve hem bölgesel hem de küresel politikaların rekabet alanı hâline gelmiştir. Böylesine önemli olan bir bölgenin daha iyi anlaşılabilmesi ancak farklı perspektiflerden bakabilmekle ve bu farklı bakış açılarını birleştirerek büyük fotoğrafı görebilmekle mümkün olabilecektir (Hekimoğlu, 2012).

Geniş kapsamlı tanımlamalarda Orta Asya; Afganistan ve Pakistan'ın kuzeyi, Doğu Türkistan, Rusya'nın güneydoğusu ve Moğolistan ile İran'ın kuzeydoğusunu kapsamaktadır. Bu tanımlama Asya'nın okyanuslardan uzak iç kesimleri için kullanılmaktadır. Tarihî açıdan ise Türk uygarlığının beşiği olan bölge, asırlar boyu "Türkistan" olarak adlandırılmıştır (İNSAMER, 2018).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile burada beş yeni cumhuriyet ortaya çıkmıştır. Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın oluşturduğu bu yeni cumhuriyetlerde değişik Türk topluluklarına ait guruplar nüfusun % 80'ini meydana getirmektedir. Yeraltı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olan Asya'nın bu bölgesinin kapladığı alan 4 milyon km²'yi bulmaktadır (Kara, 2006). Bu çalışmada orta Asya ülkeleri olarak Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan değerlendirilecektir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesinin verilerine göre; günümüzde Orta Asya nüfusu, Özbekistan 31 milyon, Kazakistan 17 milyon, Tacikistan 8 milyon, Kırgızistan 6 milyon ve Türkmenistan 5 milyon olmak üzere toplam 67 milyondur. Önümüzdeki 30 yıl içerisinde ise bu verilere 25 milyon kişi daha eklenecek ve 2050 yılında Özbekistan'ın nüfusu 40.8 milyon, Kazakistan'ın nüfusu 23 milyon, Tacikistan'ın nüfusu 14,5 milyon, Kırgızistan'ın nüfusu 8.1 milyon ve Türkmenistan'ın nüfusu 7,8 milyona ulaşacak. Orta Asya'da bulunan bu beş ülkenin toplam nüfusu ise 94.2 milyon olarak öngörülmüyor (TÜRKTOYU, 2018).

Çin, gerek üretim kapasite ve fazlası için pazarlar bulmak gerekse de doğal kaynaklara ulaşmak ve ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan bölgeye hâkim olmak amacıyla "Bir Kuşak Bir Yol Projesi" kapsamında bölgeye yoğun yatırımlar yapmaktadır. Orta Asya ülkelerine yapılan yatırımlar; ülkeler, sektörler ve proje sayıları itibariyle aşağıda Tablo:1 ve Tablo:2'de gösterilmiştir. Tablolardan da anlaşılacağı üzere Çin'in yatırımlarında yatırım tutarı bakımından ilk sırayı Kazakistan almakta ve onu sırasıyla Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan izlemektedir. Yatırımlara sektörler itibariyle bakıldığında; ilk sırada maden ve petrol arama ve işletme yatırımları gelmektedir. Bunu Enerji iletimi, demiryolu ve otoyol, sanayi, finans IT, Tarım ve gıda ile insandan insana projeler gelmektedir. Ancak, belirtmek gerekir ki maden ve petrol arama ve işleme ile enerji iletimine yapılan yatırımlar demiryolu ve otoyollara yapılan yatırımların yaklaşık dört katıdır.

	Ülkelere Göre Toplam	Demiryolu ve Otoyol	Enerji İletimi	Sanayi	Tarım Gıda	Maden, Petrol Arama İşleme	Finans IT	İnsandan İnsana Projeler
Sektörler İtibariyle Toplam	136,251	23,499	35,693	12,299	1,451	55,159	8,100	46,0
Kazakistan	90,862	14,539	18,849	10,545	1,049	17,778	8,100	NA
Türkmenistan	24,842	1,402	9,410	NA	NA	1,403	NA	NA
Tacikistan	10,518	4,515	4,516	679	342	465	NA	NA
Kırgızistan	5,391	1,773	2,713	150	315	676	NA	46
Özbekistan	4,635	1,269	205	923	28	2,209	NA	NA

Kaynak: Farkhod Aminjonov, Alina Abylkasymova, Anna Aimée, Bahtiyor Eshchanov, Daniyar Moldokanov, Indra Overland, Roman Vakulchuk, BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects, Central Asia Regional Data Review 20 (2019) 1–5. (erişim 26.07.2022).

Tablo 1. Orta Asya'da Çin'in OBOR Kapsamında Yaptığı Karşılıklı Proje Yatırımları

Sektörler	Sektör ve Sayıları	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Özbekistan	Türkmenistan
Ülkelere Göre Toplam	261	102	46	44	43	26
Ticaret ve Endüstriyel Kalkınma	131	61	17	17	24	12
Demiryolu ve Otoyol	51	14	11	16	5	5
Enerji İletimi	48	20	5	7	12	4
İnsandan İnsana Projeler	31	7	13	4	2	5

Kaynak: Farkhod Aminjonov, Alina Abylkasymova, Anna Aimée, Bahtiyor Eshchanov, Daniyar Moldokanov, Indra Overland, Roman Vakulchuk, BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects, Central Asia Regional Data Review 20 (2019) 1–5. (erişim 26.07.2022)

Tablo 2. Çin'in OBOR Kapsamında Orta Asya Ülkeleri ile Planladığı Proje Sayısı

2.1 Kazakistan'ın Konumu, Ekonomik ve Demografik Özellikleri

Kazakistan, Orta Asya'da Çin'in kuzeybatısında, Ural Nehri'nin batısında yer almaktadır. Ülkenin sınır komşuları Çin, Kırgızistan, Rusya, Türkmenistan ve Özbekistan'dır. Kazakistan'ın yüzölçümü 2.724. 900 km² olup, yüzölçümü açısından dünyanın dokuzuncu, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin ikinci en büyük ülkesidir. Türkiye'nin yaklaşık 3,5 katı büyüklüğünde bir ülkedir (Ticaret Bakanlığı, 2022).

Kazakistan'ın güncel nüfusu yaklaşık 19,3 milyondur. Nüfusun çoğunluğu, ülkenin kuzey ve güney doğusunda yaşamaktadır. Ülkenin orta ve batı kısımlarında nüfus seyrekir. IMF verilerine göre 2021 yılı için Kazakistan'ın GSYH'si 190,81 milyar USD ve kişi başına Milli Gelir ise 9.977 USD'dır (UAABGM, 2022, ss. 5-7. Kazakistan ekonomisinin temel yapısını ham petrol ile madencilik endüstrisi ve doğalgaz ihracatı oluşturmaktadır. Petrol ve gazdan elde edilen gelir, GSYH'nin üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Petrol dışı sektörün gelişimi ise yavaştır. Ülkede ekonomik çeşitliliğin sağlanması ve bir sanayi altyapısının oluşturulması amacıyla çeşitli politikalar uygulanmaktadır (UAABGM, 2022, ss. 5-7).

Kazakistan'ın başlıca ihracat ürünleri; ham petrol, mineral yakıt, demir ve çelik, bakır ve bakır alaşımları, radyoaktif kimyasal elementler, mineral ve cevherlerdir. Kazakistan'ın ithal ettiği başlıca ürünler ise; makine ve aksamları, elektronik cihazlar, demir çelik, uzay ve hava yolu taşıtları, mineral yakıtlar ve mineral yağlardır. Kazakistan'ın ithalatındaki ilk altı ülke; Rusya, Çin, Kore, Almanya, ABD ve Türkiye'dir. Kazakistan'ın ithalatında Rusya ön plana çıkarken, Kazakistan'ın en büyük ihracat pazarları olarak Çin ve İtalya ön plana çıkmaktadır (IHKİB, 2021).

Kazakistan; 1.225 mineral tipte toplam 493 rezerve sahip, Orta Asya ülkeleri arasında en çeşitli yeraltı kaynaklarına sahip ülke konumunda. Çin ve Rusya'nın ardından Asya kıtasında bor madenine sahip üç ülkeden biri olan Kazakistan, uranyum yataklarının zenginliği itibarıyla dünya ikincisi. Toplam petrol rezervi 5 milyar tonu geçmektedir. Kazakistan; çinko, tungsten ve baryum rezervlerinde dünyada birinci, gümüş, kurşun ve kromit rezervlerinde ikinci, bakır ve florit rezervlerinde üçüncü, molibden rezervinde dördüncü ve altın rezervinde altıncıdır.

2.2 Kazakistan ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi (OBOR)

Xi Jinping, Çin açısından büyük öneme sahip OBOR projesini 2013 yılında Kazakistan'da duyurmuştur. OBOR Projesinin duyurulması için Kazakistan'ın seçilmesi tesadüf olmasa gerektir. Kazakistan Kurucu Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev de ülkesinin ve bölgenin bütünleşmesini sağlamak hedefini güttüğü için bu projeyi desteklemiştir (Aydın, 2018).

Haziran 2019'da Kazakistan Cumhurbaşkanı olarak seçilen eski diplomat ve Çin uzmanı Kasım Cömert Tokayev'in başkanlığı döneminde de Nur-Sultan'ın Pekin ile hem ikili hem de çok taraflı stratejik ortaklık biçiminde kurduğu ilişkilerinin gelişeceği düşünülmektedir (Omonkulov, 2020).

Kazakistan'ın ihracatında ilk sırada yer alan Çin, ithalatında da ikinci sırada gelmektedir. Çin ile Kazakistan 1.533 km ortak bir sınıra sahiptir. Bu açıdan Kazakistan, Çin'in Avrupa'ya çıkış kapısıdır. Kazakistan'ın coğrafi konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar ve OBOR projesi açısından giriş kapısı olması iki ülkenin gerek bu proje gerekse de diğer alanlarda ortak işbirliklerine gitmelerinin önünü açmaktadır.

Kazakistan, Çin'in Orta Asya'daki en büyük ekonomik ve ticari ortağıdır. Çin ve Kazakistan, sadece sıkı ilişkiler geliştirmekle kalmamayı aynı zamanda daha fazla işbirliği için güvenilir bir siyasi, ekonomik ve stratejik çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir. 2015 yılında Kazakistan ve Çin, "Tek Kuşak – Tek Yol" entegrasyonu ve Kazakistan'ın yeni ekonomi politikası "Nurly Zhol-Işık Yolu" konusunda anlaşmaya vardılar. "Bir Kuşak – Bir Yol" ve "Nurly Zhol" stratejik kesiminin dört öncelikli yönü tanımlanmıştır: ikili ticaretin geliştirilmesi, hızlandırılmış genişleme ve altyapının modernizasyonu, üretim faaliyetleri alanında işbirliğinin geliştirilmesi ve finansal alanda işbirliğinin derinleştirilmesi (Imomnaza, 2018).

2.3 Kırgızistan Konumu, Ekonomik ve Demografik Özellikleri

Orta Asya'nın kuzeydoğusunda yer alan, Kırgızistan'ın yüzölçümü, 198.500 km²'dir. Kuzeyinde Kazakistan, güneydoğu ve doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, batısında Özbekistan, güneybatısında Tacikistan ile komşudur. The World Factbook verilerine göre 2020 yılı için nüfus tahmini 5,964,897 kişidir. Bağımsızlık öncesi dönemde altın, kömür, uranyum ve antimon Kırgız Cumhuriyeti'nin madencilik sektörüne damgasını vurmuştur. Kırgızistan'da çok sayıda altın maden yatağı bulunmaktadır. Altın madenciliği dışında madencilik sektörü gelişmemiştir. Kırgızistan, ekonomisi madencilik, tarım ve yurtdışında çalışan vatandaşların gelirlerine dayanan düşük orta gelirli bir ülkedir Rusya ve Kazakistan'da çalışan Kırgız vatandaşların gelirleri ülkenin GSYH'sinin %25'inden fazlasını oluşturmaktadır. Kırgızistan'ın GSYH'si 2020 yılında 25,2 milyar dolar, 2021 yılında ise 27,7 milyar dolardır. 2019 yılında ülkenin ihracatı 1,9 milyar dolara, ithalatı 4,9 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaretinde 2019 yılında 2 milyar dolarlık açık bulunmaktadır. Ülkenin dünyaya ihracatında en önemli ürün grupları sırasıyla doğalgaz, mineral yakıt, mineral yağlar, sebze, örülmüş giyim eşyası ve aksesuarı, bakır, otomotiv ana ve yan sanayi ürünleridir. Ülkenin dünyadan ithalatında en önemli ürün grupları sırasıyla mineral yakıtlar, yağlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, elektrikli makina ve cihazlar, ayakkabı, demir-çelik, motorlu kara taşıtları, eczacılık ürünleri, plastikler ve mamulleridir (UAABGM, 2022).

Orta Asya ülkeleri içerisinde yeraltı kaynakları bakımından en yoksun ülke Kırgızistan'dır. En önemli yeraltı kaynakları, kömür, altın, uranyum, cıva, çelik, antimon, tungsten, çinko, kalay, kurşun olsa da; ülke belirgin ve konumunu güçlendiren bir madene sahip değildir.

2.4 Kırgızistan ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi (OBOR)

Bir Kuşak Bir Yol projesi, Kırgız Cumhuriyeti'nin altyapı, kalkınma ve yatırım çekebilme açısından stratejik hedefidir. Çin demiryolu bağlantılarına çok önem veriyor. Bu bağlamda Çin'in Kırgızistan üzerinden Özbekistan'a demiryolu ağı ile bağlanmasını öngörüyor. Demiryolu ağının, Çin mallarının yerel pazarlara ihraç edilmesinin yanı sıra Çin'e hammadde ithalatında kullanılması planlanıyor. Projenin bazı alternatiflerinde yol, Çin'i Kırgızistan üzerinden sadece Özbekistan'a değil, Avrupa demiryolu ağı bağlantısına kadar Tacikistan, Afganistan, İran ve Türkiye'ye de bağlıyor (Imomnazar, 2018).

Çin-Kırgız ikili ilişkilerinde var olan faaliyetler ve çalışmaların OBOR'un bir parçası olduğu düşünülmektedir. Kırgızistan'daki bazı Çin projeleri OBOR'dan önce uygulamaya başlarken bazı projeler OBOR çerçevesinde, Çin özel sektörü tarafından uygulanmaktadır. Çin, son yıllarda Kırgızistan'daki birçok altyapı projesinin uygulanmasını desteklemektedir. Kırgızistan'da Çin tarafından finanse edilen altyapı projelerinin toplam tutarı 2 milyar doları aşmaktadır (Yılmaz, 2019).

2.5 Özbekistan Konumu, Ekonomik ve Demografik Özellikleri

Özbekistan'ın yüzölçümü 447.400 km²'dir. Orta Asya'nın merkezinde bulunan Özbekistan'ın komşuları Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan'dır. Ülke nüfusunun 34 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Nüfusun büyük bölümü Fergana Bölgesinde yaşamakta olup, ülkenin güneyinde de nüfus yoğunken merkez ve çöllerde nüfusun yoğunluğu oldukça düşüktür. Nüfusun %50,4'ü şehirlerde yaşamaktadır. Genç bir nüfusa sahip olan Özbekistan'da nüfusun %16,6'sı 25 yaşın, %23,1'i 15 yaşın altındadır (UAABGM, 2022b).

Doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin olan Özbekistan'da 100'den fazla yeraltı maden çeşidi bulunmaktadır. Bunların başında; altın, bakır, gümüş, kurşun, çinko, uranyum ve benzeri yeraltı kaynakları gelmektedir. Özbekistan volfram, doğal gaz ve diğer yeraltı hammadde kaynakları bakımından önemli bir zenginliğe sahiptir. Özbekistan'da en önemli maden kaynağı altın yataklarıdır. Özbekistan, altın madenleri bakımından dünyada dördüncü, altın üretiminde ise BDT ülkeleri içinde Rusya'dan sonra ikinci, dünyada dokuzuncu sırada yer almaktadır. Ülkede bir diğer önemli doğal kaynak da bakırdır. Toplam bakır rezervleri 1,3 milyon ton olarak hesaplanan Özbekistan, bu alanda dünyada onuncu sırada gelmektedir. Dünyanın 7'nci büyük uranyum üreticisi ve 5'inci ihracatçısı olan Özbekistan'ın bilinen uranyum rezervleri ise 185.500 ton civarındadır. Özbekistan topraklarında çok miktarda tuz yatakları, alüminyum, mermer, granit, değerli taşlar ve inşaat malzemeleri hammadde vardır. Siyah metallere demir, manganez ve krom yatakları mevcut olup, bunları işlemek için Bekabad'da metalurji fabrikası kurulmuştur. Özbekistan'da çok miktarda manganez maden yatakları bulunmaktadır. Özbekistan sanayi üretiminde renkli metaller önemli yer tutmaktadır (UAABGM, 2022b).

IMF verilerine göre; Özbekistan'ın GSYH'si 2020 yılında 59,89 milyar dolar, 2021 yılında 69,2 milyar dolar ve 2027 yılı tahmini ise 130,8 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Kişi Başına Düşen Milli Gelir ise 2020 yılında 1.766 dolar, 2021 yılında 2.002 dolar olup, 2027 yılı için ise 3.359 dolar olarak tahmin edilmektedir. Özbekistan ekonomisi büyük ölçüde doğal gaz ve emtia ihracatına dayanmaktadır. 2016 yılından bu yana iddialı ekonomik reformlara girişen ülke, ekonomik büyümeyi sürdürmüş ve yatırımcılar için daha çekici hale gelmiştir. Özbekistan'ın ekonomik kalkınma stratejisi, çeşitlendirilmiş ve rekabetçi bir ekonomi yaratmayı, yenilikçi teknolojiler ve yeni pazar yönetimi yöntemleri kullanarak ulusal kaynakların kullanımını en üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir (UAABGM, 2022b).

2021 yılında 14 milyar dolarlık ihracatla dünyada 79. sırada olan ülkenin ihracat yaptığı başlıca ülkeler Çin, Rusya, Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan'dır. Ülkenin ihracatında Türkiye %11,7 paya sahiptir. Ülkenin 2021 yılında ihraç ettiği başlıca ürünler; altın, pamuk ipliği, rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar ve etilen polimerleridir. 2021 yılında 24 milyar dolarlık ithalatla dünyada %0,1 pay ile 74. sırada olan ülkenin ithalat yaptığı başlıca ülkeler Rusya, Çin, Kazakistan, G. Kore ve Türkiye'dir. Ülkenin ithalatında Türkiye %7 paya sahiptir. 2021 yılında ithal ettiği başlıca ürünler; tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar, karayolu taşıtları için aksam ve parçalar; petrol yağları, buğday ve otomobillerdir (UAABGM, 2022b).

2.6 Özbekistan ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi (OBOR)

Özbekistan, Çin ile ortak sınırı olmaması nedeniyle diğer Orta Asya ülkelerinden farklılaşmakta ve bu durum sınır, su kaynakları veya diğer kritik konularda çatışma olasılığını azaltmaktadır. Özbekistan, transit potansiyeli açısından, bölgenin merkezinde bir konum ve gelişmiş bir demiryolları ve karayolları ağı olarak büyük bir avantaja sahiptir. Çin ve Özbekistan'ın ciddi siyasi farklılıkları bulunmamakta ve ilişkilerini cömert ortaklık düzeyine getirmeyi başardılar. Günümüzde Çin ve Özbekistan ulaşım bağlantılarını iyileştirmeye çalışıyor. Bu ülkeler arasındaki iletişim çoğunlukla Kazakistan topraklarından geçmekte ve bu da oldukça yüksek transit maliyetlere yol açmaktadır. Ulaştırma sorunu çözülebilirse ikili ticaret hacminin daha da artabileceği varsayılmaktadır. Enerji, ikili ilişkilere önemli katkılarda bulunabilir ve Çin dış politikasında Özbekistan'ın statüsünü iyileştirebilir. Başlıca ilgi alanı petrol ve gazdır (Imomnazar, 2018).

Pekin, “Bir Kuşak – Bir Yol” projesi kapsamında planlanan; İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya olası çıkışı sağlayacak Çin-Kırgızistan-Özbekistan-Türkmenistan-İran-Basra Körfezi demiryolu koridorunu inşa ederse, Özbekistan'ın da sürece dâhil edilmesini sağlamış olacaktır. Bu proje hayata geçirdikten sonra Özbekistan, sadece Çin'e değil, Ortadoğu'ya da doğrudan çıkış sağlamış olacaktır (Imomnazar, 2018).

2.7 Türkmenistan Konumu, Ekonomik ve Demografik Özellikleri

Türkmenistan Cumhuriyeti Orta Asya'nın güneyinde, Hazar Denizi kıyısında yer almakta olup kuzeydoğusunda Özbekistan, kuzeybatısında Kazakistan, güneyinde İran ve güneydoğusunda Afganistan ile komşudur. 488.100 km²'lik yüzölçümü ile bağımsız devletler topluluğunun en büyük dördüncü devletidir. Kara Kum çölü ülkenin %80'ini kapsamaktadır (UAABGM, 2022c).

Resmi olarak nüfus sayımı yapılmamakta ve nüfus verileri resmi olarak açıklanmamaktadır. Ancak, ülke nüfusu IMF tahminlerine göre 6 milyondur. Nüfusun %25,44'ü 0-14 yaş, %16,48'i 15-24 yaş arasında, %44,14'ü 25-54 yaş arasında, %8,56'sı 55-64 yaş arasında ve %5,38'i ise 65 yaş üzerindedir. Bağımsız Devletler Topluluğu içerisinde alan büyüklüğü açısından dördüncü sırada yer alsa da nüfusu oldukça azdır. Nüfusun %85'i Türkmen olup diğer etnik gruplar Özbekler (%5), Ruslar (%4), Kazaklar, Tatarlar, Azeriler, Ermeniler ve Ukraynalılardır (UAABGM, 2022c).

Türkmenistan'ın başlıca doğal kaynakları petrol, doğal gaz, sülfür ve tuzdur. Ülkenin önemli miktarda gaz ve petrol rezervleri bulunmaktadır. Türkmenistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında gaz rezervleri bakımından Rusya'dan sonra gelmektedir. Türkmenistan, hidro karbon sanayinin geliştirilmesi yönünde iddialı projeler ortaya koymaktadır. 2030 yılı itibarı ile doğal gaz üretiminin yılda 250 milyar metreküpe, ham petrol üretiminin ise yılda 110 milyon tona çıkarılması hedeflenmektedir (UAABGM, 2022c).

Dünyanın “Kuzey Kore'den sonra en kapalı ülkesi” konumunda bulunan Türkmenistan yeraltı zenginlikleri bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Bağımsızlık politikası BM tarafından onaylanan ülke uluslararası organizasyonlardan uzak, dış politikada Moskova'ya da Ankara'ya da temkinli ve dengeli yaklaşmaktadır. 2018 verilerine göre Türkmenistan, en fazla doğal gaz rezervine sahip 4. ülkedir.

IMF verilerinden yararlanılarak hazırlanan Türkmenistan Ülke Profili raporunda; 2020 yılı GSYH'si 53,19 milyar dolar, 2021 yılı GSYH'si 63,43 milyar dolar olup, 2027 yılı tahmini ise 119,06 milyar dolar olarak belirtilmektedir. Kişi Başına Düşen Milli Gelir 2020 yılı için 8. 775 dolar, 2021 yılı için 10.311 dolar ve 2027 yılı tahmini ise 17.929 dolar olarak belirtilmektedir. Türkmenistan, başta doğal gaz olmak üzere emtia ihracatına odaklanan bir ekonomiye sahip gelişmekte olan bir pazardır. Ekonomi büyük ölçüde devlete aittir, küçük ve az gelişmiş özel sektörde önemli bir devlet denetimi vardır. Ekonomide devlet hâkimiyetinden daha pazar odaklı bir ekonomik modele yönelime dönük reformlar başlatılmıştır. 2021 yılında 9 milyar dolarlık ihracatla dünyada 96. sırada olan ülkenin ihracat yaptığı başlıca ülkeler Çin, Türkiye, Özbekistan, Romanya ve Gürcistan'dır. Ülkenin 2021 yılında ihraç ettiği başlıca ürünler: petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar; 2021 yılında 4 milyar dolarlık ithalatla dünyada 148. sırada olan ülkenin ithalat yaptığı başlıca ülkeler Türkiye, Rusya, İtalya, Çin ve Almanya'dır. Ülkenin ithalatında Türkiye %26 pay ile 1. sıradadır. 2021 yılında ithal ettiği başlıca ürünler: helikopterler, uçaklar vb. uzay araçları, uzay araçlarını fırlatıcı araçlar, tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlardır.

2.8 Türkmenistan ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi (OBOR)

Türkmenistan Orta Asya'da farklı bir konuma sahiptir. Dış politikada tarafsızlığı tercih etmekte ve Şanghay İşbirliği Örgütü de dâhil olmak üzere herhangi bir bölgesel kuruluşa katılmaya da istekli değildir. Yine de Çin'in Türkmenistan ile iyi ve dostane ilişkileri vardır. Türkmenistan doğal kaynaklar açısından zengin olduğu için özellikle doğalgaza Orta Asya'dan. Batı Asya, Orta Doğu ve Avrupa'dan ulaşılabilmesi Türkmenistan'ı enerji ve ulaşım açısından çok önemli kılıyor (Imomnazar, 2018).

Bu nedenle Çin, özellikle ticaret ve enerji kaynakları alanında Türkmenistan ile iyi ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bir büyük fırsat da Türkmenbaşı'nda Uluslararası Limanın açılmasıyla ilgilidir. Bu projenin hayata geçmesiyle birlikte Türkmenbaşı uluslararası limanı üzerinden Orta Asya yanında Çin, Japonya, Kore ve İran veya Azerbaycan'a kargo göndermek mümkün olacaktır. İki tren istasyonu ve petrol terminali gibi tesislerin yapımında modern ekipmanlar kullanıldı. Bütün bunlar, Afganistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın Çin, Hindistan ve Pakistan'a kolay erişimini sağlayacak, Türkmenistan-Afganistan-Tacikistan uluslararası demiryolunun ilk aşamasının uluslararası standartlara uygun olmasını zorunlu kılmıştır (Imomnazar, 2018).

2.9 Tacikistan Konumu, Ekonomik ve Demografik Özellikleri

Tacikistan'ın komşuları kuzeyde Kırgızistan, doğusunda Çin, güneyinde Afganistan ve batısında Özbekistan'dır. Tacikistan topraklarının %93'ü dağdır. Orta Asya bölgesinin en küçük ülkesidir. Denize çıkışı bulunmamaktadır. Ülkenin yüzölçümü 143,100 km² olup, nüfusu yaklaşık 10 milyondur. Genç nüfusa sahiptir. Nüfusun %60'ı 15-64 yaş grubundadır. Kentleşme oranı düşük olup, %27'dir. En kalabalık şehri başkent Duşanbe'nin nüfusu 893.826'dır. Aktif işgücü sayısı yaklaşık 2,5 milyon olup, bu kapsamdaki işsizlik oranı %11'dir. Tacikler ülkedeki en kalabalık gruptur. Ayrıca, Özbekler ve Kırgızlar ile Rus kökenliler de nüfusun bir parçasıdır. Tacikistan'da

alüminyum, altın, çinko, kurşun ve bakır rezervleri mevcuttur. Ülkede yıllık 1 milyar m³'lük doğalgaz üretimi bulunmaktadır.

Kırgızistan'ın; 2020 yılı toplam ihracatı 1,311 milyar dolar olup ihracat içerisinde altının payı yüzde 45,3'tür. Toplam ithalat ise 3,144 milyar dolardır. Tacikistan'da GSYH 2020 yılı için 8,13 milyar dolar, 2021 yılında 8,47 milyar dolar ve 2027 yılı tahmini ise 9,25 milyar dolardır. Kişi başına düşen milli gelir 2020 yılında 858 dolar, 2021 yılında 878 dolar ve 2027 yılı tahmini ise 865 dolardır. Dünya Bankasının düşük gelirli ülke grubu kapsamında yer alan Tacikistan, makroekonomik istikrarı sağlamak ve özel sektörün geliştirilmesi için gerekli altyapıyı oluşturmak için çalışmaktadır. Yoksulluğun azaltılması ve istihdamın geliştirilmesi Hükümetin başlıca hedefidir. Pazar ekonomisine geçiş, özelleştirme, anayasal reformlar gibi konularda gelişmeler sağlanmakta ve yatırım ortamı iyileştirilmektedir.

2.10 Tacikistan ve Bir Kuşak Bir Yol Projesi (OBOR)

Tacikistan'ın Çin ile iyi ilişkileri bulunmakta ve ilişkilerinde bir sorun yaşanmamaktadır. Çin, Tacikistan'ın stratejik ortağıdır. Çin ile ikili ilişkilerin ve işbirliğinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi, Tacikistan'ın dış politikasının önceliklerinden biridir. Tacikistan Hükümeti, coğrafi yakınlık ve ekonomik tamamlayıcılık için uygun koşulları göz önünde bulundurarak, ticari ve ekonomik işbirliğini daha da genişletme ve derinleştirme çabalarını istikrarlı bir şekilde artırma niyetindedir. Eylül 2014'te Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu (NDRC) ile Tacikistan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Bakanlığı arasında ülkenin kalkınma planlarının uygulanması ile bütünleştirilmesine yönelik Mutabakat Zaptı imzalandı. Ülkenin ekonomik kalkınması için Bir Kuşak Bir Yol Projesini önemli bir şans olarak gören Tacikistan, Çin ile OBOR'u imzalayan ilk ülkelerden birisidir (Imomnazar, 2018).

Çin, her iki taraf için de önemli gördüğü birçok önemli otoyolun onarımına ve inşasına yatırım yaptı. Çinli TBEA şirketi, Duşanbe'de birleşik ısı ve güç santrali kurulmasına öncülük etmiştir. Çin, öncelikle doğal kaynakların çıkarılmasına yatırım yapıyor. Altının çıkarılması ve işlenmesi için önemli yatırımlar gerçekleştirildi. Tacikistan ve Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü bünyesinde dünya sahnesinde aktif olarak işbirliği yapmaktadır. İki ülke birçok uluslararası ve bölgesel meselede benzer pozisyonlara sahiptirler (Imomnazar, 2018).

Tacikistan, OBOR sayesinde dünyaya açılacağına ve önemli bir büyüme yakalayacağına inanarak, Çinli şirketlerin altın, petrol, elektrik enerjisi, tekstil gibi alanlar ile altyapı, inşaat ve otoyollara yatırım yapmasına olumlu yaklaşmaktadır.

Devlet başkanı İmam Ali Rahman OBOR hakkındaki görüşlerini şu sözlerle ifade etmektedir (Yılmaz, 2019):

Biz OBOR'u destekliyoruz. Çünkü bu girişim Orta Asya ülkelerinin çıkarları ile uyumaktadır. Orta Asya ülkeleri tarafından tanınan OBOR eski İpek Yolu rotasını canlandırmayı amaçlıyor. Eski alışveriş mekanizmalarını yeniden inşa etmekte iyi olduğu için geniş kapsamlı tarihsel önemi bulunmaktadır.”

3 Çin ve Orta Asya Ülkelerinin OBOR Projesinden Beklenti ve Endişeleri Konusunda Görüş ve Değerlendirmeler

Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesi ile ilgili görüşlerini devlet yetkililerinin açıklamaları üzerinden yorumlamak mümkündür. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping (Şi Cinping); 7 Eylül 2013 tarihinde, Kazakistan Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada; “Halkların dostluğunu teşvik edelim, birlikte parlak bir gelecek inşa edelim”, “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nı ortaklaşa inşa etmek için yenilikçi işbirliği modellerinin kullanılması gerekir”, 3 Ekim 2013 tarihinde Endonezya parlamentosunda yaptığı konuşmada; “Kader Birliği topluluğunu birlikte inşa edelim” demektedir. Xi Jinping Eylül 2015'te BM Genel Merkezinde yaptığı konuşmada “Günümüz dünyasında, bütün ülkeler birbirine bağımlı ve ortak bir zemini paylaşıyorlar. Biz BM tüzüğüne amaçları ve ilkeleri doğrultusunda kazan-kazan işbirliğine dayalı yeni tip bir uluslararası ilişkiler inşa etmeliyiz. İnsanlığın ortak kader topluluğu oluşturmalıyız” demiştir (Tanrıdağlı, 2020).

Çin devlet başkanı sonraki yıllarda yapmış olduğu konuşmalarda da çok kez “Kader Ortaklığı Topluluğuna” vurgu yapmıştır. Devlet başkanının bu konuşmalarında; yaşadığımız yeryüzü hepimizindir, birlikte yaşama zorunluluğumuz bulunmaktadır. Bu yüzden işbirliği içerisinde birlikte kazanacağımız bir topluluk inşa etmemiz gerekir anlamında ifadeler kullanmıştır. İmnnazar, Çin Devlet Başkanının bu görüşlerini aşağıda belirttiği gibi olumlu değerlendirmektedir.

Çin her zaman iyi komşuluk ve dostluğu güçlendirecek, her alanda karşılıklı yarar sağlayan işbirliğini derinleştirecek ve komşularının kalkınmadan daha fazla yarar sağlamalarını isteyecektir. Çin, Orta Asya politikasını çok taraflı ve ikili kanallar üzerinden yürütmektedir. Bölge ülkeleriyle olumlu ilişkiler geliştirmek için yeni fırsatlar sunan Şanghay İşbirliği Örgütü bu konuda önemli bir araçtır. Çin açısından çok taraflı ve ikili ilişkiler önemlidir. İkili ilişkiler tüm sorunları belirlemek ve çözmek için koşullar yaratıyor. Çok taraflı ve ikili ilişkilerin geliştirilmesinde doğru dengenin bulunması çok önemlidir. Çin, sınır güvenliğinin ve bölgesel güvenliğin sağlanmasında Orta Asya ülkelerinin önemli bir ortağıdır. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi üç Orta Asya ülkesi ile sınır güvenliği herkes için hayati önem taşımaktadır (Imomnazar, 2018).

Çin tarafında hegemonya kurma veya bölgeyi kontrol etme arzusu yoktur, küçük ülkeleri tehdit etmez, onları eşit kabul eder ve onlarla işbirliği yapar, iç işlerine karışmaz ve her zaman her şeyi çözmeye hazırdır. Müzakereler yoluyla ve adalet ruhu içinde sorunları. Bu tür dış politika ve diplomasi, Çin'in Orta Asya ülkeleri arasında olumlu bir imaj yaratmasına yardımcı oldu (Imomnazar, 2018).

Çin tarafının bu olumlu yaklaşımlarına karşın bölge ülkelerinin hem genel hem de konumları nedeniyle sahip oldukları endişeler bulunmaktadır.

Bölge ülkeleri, bu proje sonunda ucuz Çin mallarının ve Çin işgücünün kendi iç pazarlarına hâkim olacağından ve kazançların adil olmayacağından endişe duymaktadırlar. Orta Asya ülkeleri bir taraftan bu proje ile Çin'in etki alanını genişletme ihtimalinden endişe duyarken diğer taraftan da bu projeye katılmaları durumunda ABD ve Rusya ile ilişkilerinin olumsuz etkilenmesinden endişe duymaktadırlar (Durdular, 2016).

Diğer büyük bir endişe ise OBOR kapsamında kredilendirilerek yapılan yatırımların maliyetlerinin yüksek olması ve daha sonrasında yatırım alan ülkelerin bu borçları ödeyememesi ve yatırımlara alacağı karşılığında Çin'in el koymasıdır. Pakistan, Kırgızistan ve Sri Lanka bunun başlıca örnekleridir.

Bu projeye temelden karşı çıkanlar da bulunmaktadır (Tanrıdağlı, 2020). Çin'in yukarıda açıkça ifade ettiklerinin bir de arka planı bulunmaktadır. Bu arka plan Orta Asya ülkelerini kontrol edebilmektir. Esasen Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra şaşkınlık içerisinde bulunan Orta Asya ülkelerine Şangay İşbirliği örgütü ile ilk kemendi atmıştır. Orta Asya ülkelerini kontrol edebilmenin yolu da tarihi İpek Yoluna yeniden hâkim olmaktır. Bir Kuşak Bir Yol Projesi bunun için ortaya atılmıştır. İpek Yolu tarih boyunca hep önemli olmuştur. Tarihi İpek Yolu'na hâkim olmak için Türk ve Çin devletlerinin rekabeti M.Ö. 2. Yüzyıldan başlamıştır. Yüzyıllar boyunca bu mücadeleler devam etmiştir. Talas Savaşından (751) sonra İpek Yolunun hâkimiyeti Türklerin eline geçmiştir. Asırlar sonra Çin ekonomik güçlenmesi sonucu yeniden dünyaya hâkim olma hirsına girmiştir. Türk devletleri de İpek yolunu ellerinde tuttukları dönemlerde hep güçlü olmuşlardır.

Sonuç olarak, Orta Asya ülkeleri bölgedeki büyüyen Çin varlığının ekonomik dinamizminden ve jeostratejik etkisinden en iyi şekilde yararlanmaya çalışırken, Çin'in potansiyel demografik ve kültürel etkisi konusunda derinden endişe duymaktadır. Çin faktörü, genel olarak tüm Orta Asya ülkeleri ve özellikle Çin'e komşu Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan için her zaman hem büyük bir fırsat hem de tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle bölge ülkelerinin Çin ile ilişkileri, ekonomik-jeopolitik çıkar dengesine ve "tehlikeli" ve güçlü komşuya saygı, tanıma ve onaylama zorunluluğuna dayanmaktadır (Omonkulov, 2020)

Kaynakça

- Aydın, F. 2018. Kuşak ve Yol Projesinin Ekonomik Politikası ve Türkistan, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- https://www.researchgate.net/figure/The-Map-of-One-Belt-One-Road-Initiative-Source-Council-on-Foreign-Relations-Results_fig1_337732284 (erişim 30.07.2022)
- Durdular, A. (2016). Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi. Avrasya Etüdüleri , 49 (1) , 77-97 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/avrasya/issue/35349/392465>
- Gülez, S. G., 2022. Yeni İpek Yolu'nun İlham Kaynağı "Antik İpek Yolu": Çin'in İpek Yolu Yönetimi Temelinde "Bir Kuşak Bir Yol" girişimine Bakış. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 12(1), 98-112.
- Güner, B. (2018). Obor Girişimi'nin Coğrafyası. Marmara Coğrafya Dergisi, (37), 112-123.
- Hekimoğlu, S., F., (2012). Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya; Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan, Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Ahmet Yesevi Üniversitesi MHB Yayınları, Ankara-Türkistan.
- <https://www.stratejikortak.com/2019/11/turk-devletleri-yeralti-kaynaklari> (erişim 13.07.2022)
- İHKİB-İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği, Kazakistan Ülke Raporu, Haziran 2021, kazakistan-ulke-raporu-haziran-2021-202106181712110343-6B1A7.pdf (erişim 15.07.2022)
- Imomnazar, I. (2018). Impact of " One Belt, One Road" project to the economy of Central Asian countries. The Business & Management Review, 9(3), 396-403.
- İNSAMAER, 2018. https://insamer.com/tr/orta-asya-raporu-donusum-surecinde-turk-cumhuriyetleri_1743.html (erişim 13.07.2022).
- Kara, H. (2006). The Effects of Ethnic Structure in The Central Asia to the Region's Security, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, VI,(1), 103-111,
- Omankulov, O., Baba, G., 2019. Regional Integration Via Major Powers: Russian Eurasian Economic Union Versus Chinese Silk Road Economic Belt Versus American New Silk Road Project, Troyakademy, 2019, <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=dnKINXsBYbO9RkQmEvAq> (erişim 26.07.202)

- Omonkulov, O., 2020. Kuşak ve Yol Projesi Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 4(1), 45-115.
- Tanrıdağlı, F.K.,2020. Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Gerçeği ve Türk Dünyası, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2020, ss. 25-27.
- Ticaret Bakanlığı, 2022. https://ticaret.gov.tr/data/5ee21c4a13b876e308cc15c5/Kazakistan_2022.pdf (erişim 15.07.2022).
- Türktoyu, 2018. <https://www.turktoyu.com/2050-yilina-kadar-orta-asya-nin-nufusu-94-milyondan-fazla-kisi-olacak> (erişim 31.07.2022).
- UAABGM, 2022. Kazakistan Ülke Raporu, 2022, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, ss. 5-7.
- UAABGM, 2022B. Özbekistan Ülke Profili 2022, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, https://ticaret.gov.tr/data/5ef20f4213b876b1f88518d8/%C3%96zbekistan_2022.pdf (erişim 15.07.2022)
- UAABGM, 2022C. Türkmenistan Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü https://ticaret.gov.tr/data/5f05d4d213b8761868766d8d/T%C3%BCrkmenistan_2022.pdf (erişim 16.07.2022)
- UAABGM, 2022D. Tacikistan Ülke Profili, T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, https://ticaret.gov.tr/data/5efc74f913b876f898f3c309/Tacikistan_2022.pdf (erişim 18.07.2022).
- Yılmaz, S. (2019). Bir Kuşak Bir Yol Projesi; Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar, Astana Yayınları, Ankara, s.74.
- Zhang Hongzhou, Building the Silk Road Economic Belt Problems and Priorities in Central Asia, Nanyang Technological University, May 2015, content/uploads/2015/05/PR150518_Building-the-Economic-Silk-Road-Belt.pdf <https://www.rsis.edu.sg/wp-> (erişim 25.07.2022).